

Undersöka primtal

I denna aktivitet börjar vi med att se hur TI-Nspire hanterar rationella tal och hur programmet visar resultat vid faktorisering.

Programmet innehåller ett antal olika verktyg för att hantera tal. Här tittar vi bara på de verktyg som har att göra med hur man faktorerar tal.

Vid beräkningar så förkortar TI-Nspire så långt som möjligt.

$$\frac{12}{36} \rightarrow \frac{1}{3} \quad \frac{1}{4} + \frac{12}{36} \rightarrow \frac{7}{12}$$

$$\frac{1}{3} + \frac{1}{4} + \frac{1}{6} \rightarrow \frac{3}{4} \quad \frac{1}{3} + \frac{1}{4} - \frac{1}{6} \rightarrow \frac{5}{12}$$

$$\frac{3}{4} \cdot 5 \rightarrow \frac{15}{4}$$

$$\frac{6}{8} \rightarrow \frac{3}{4}$$

Om du trycker Ctrl + enter så får du ett decimaltal som svar:

$$\frac{1}{3} + \frac{1}{4} - \frac{1}{6} \rightarrow 0.416667$$

Pröva nu med egna exempel

När man förenklar ett bråk så förkortar man bort gemensamma faktorer i täljaren och nämnaren:

$$\frac{65}{20} = \frac{\cancel{5} \cdot 13}{\cancel{5} \cdot 4} = \frac{13}{4}$$

Men hur kommer man på att 65 = 5 · 13 och hur vet man att 13 och 5 inte har någon gemensam faktor?

Att skriva 65 som 5 · 11 kallas att faktorisera 65. Vissa tal kan faktoriseras på flera sätt, t.ex.

$$20 = 5 \cdot 4 = 2 \cdot 10$$

De minsta tänkbara faktorerna (större än ett) kallas *primtal*.

Vi testar nu hur Nspire behandlar tal när man faktorerar.

Några enkla exempel på faktorisering

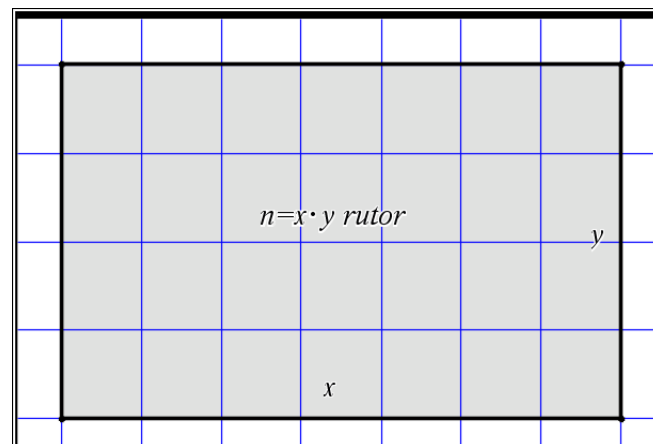
$\text{factor}(20) \rightarrow 2^2 \cdot 5$
 Man kan skriva en lista med hakparenteser:
 $\text{factor}(\{1,2,3,4,5,6,7,8,9,10\}) \rightarrow \{1,2,3,2^2,5,2 \cdot 3,7,2^3,3^2,2 \cdot 5\}$
 $\text{factor}(13+19) \rightarrow 2^5$
 $\text{factor}(7 \cdot 12) \rightarrow 2^2 \cdot 3 \cdot 7$
 $\text{factor}(97) \rightarrow 97$
 $\text{factor}\left(13+19+\frac{3}{4}\right) \rightarrow \frac{131}{2^2}$

$$\frac{1}{4} + \frac{1}{5} \rightarrow \frac{9}{20} \quad \text{factor}\left(\frac{1}{4} + \frac{1}{5}\right) \rightarrow \frac{3^2}{2^2 \cdot 5}$$

Vi får alltid resultat där programmet har faktorerat så långt som möjligt. Om samma faktor förekommer flera gånger så används potensform.

Talet 24 faktoriseras alltså som $2 \cdot 2 \cdot 2 \cdot 3 = 2^4 \cdot 3$.

De tal vi får som resultat vid faktorisering är alltså primtal.

En viktig sats om primtal:

Kortsidan på en rektangel med n rutor måste ha längd som är högst \sqrt{n} . Med andra ord, om ett tal n inte är ett primtal så måste någon faktor vara högst \sqrt{n} .

Vi prövar nu denna sats med talen 83 och 133.

Roten ur 83 är ungefär 9. Vi gör nu beräkningarna med programmet.

$\sqrt{83}$ 9.11043

$\frac{83}{\{2,3,5,7,9\}} \quad \left\{ \frac{83}{2}, \frac{83}{3}, \frac{83}{5}, \frac{83}{7}, \frac{83}{9} \right\}$

© 83 måste vara ett primtal eftersom division med alla primtal upp till 9 inte ger något heltal.

$\sqrt{133}$ 11.5326

$\frac{133}{\{2,3,5,7,9,11,13\}} \quad \left\{ \frac{133}{2}, \frac{133}{3}, \frac{133}{5}, 19, \frac{133}{9}, \frac{133}{11}, \frac{133}{13} \right\}$

© 133 är inte ett primtal eftersom det är delbart med 7.

$\frac{133}{7} \quad 19$

Någon enkel metod för att faktorisera tal finns inte utan man måste dividera med alla mindre faktorer och kontrollera om divisionen går jämnt upp. Man kan dock ha nytta av några regler om delbarhet

TI-Nspire har dock inbyggda verktyg för att kontrollera detta. Ett av dessa verktyg är just *Factor* som vi tittat på.

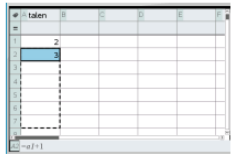
Vi prövar nu med några jättestora tal

```
factor(3875878379)      41· 739· 127921
factor(56789355737)    229· 247988453
factor(608237597771)   608237597771
© pröva gärna med några egna tal.
```

Om man vill ha en lista på många primtal kan man använda appen Kalkylblad och få många beräkningar utförda samtidigt.

Vi visar på en antecknings sida hur det går till.

Vi ska nu visa hur man kan få en lista på de första 200 positiva heltalen och se om de är primtal. Först ska du ha en lista 1-200 i kolumn A. I cell a1 skriver du 2, som är det första primtalet. I cell a2 skriver du sedan "a1+1" och trycker enter. Med markören i a2 högerklickar du och använder funktionen **Fylla**. Markera ner till och med rad 199 och tryck enter. Klart!

I kolumn B som vi kan kalla faktorisering skriver vi i b1 "=factor(a1)" och trycker enter. Med markören i b1 använder du funktionen **Fylla** på samma sätt. Se nästa sida. Rensa gärna och gör om det hela!

Här är nu listan. ^ i kolumn B betyder upphöjt till. Bläddra gärna nedåt i listan.

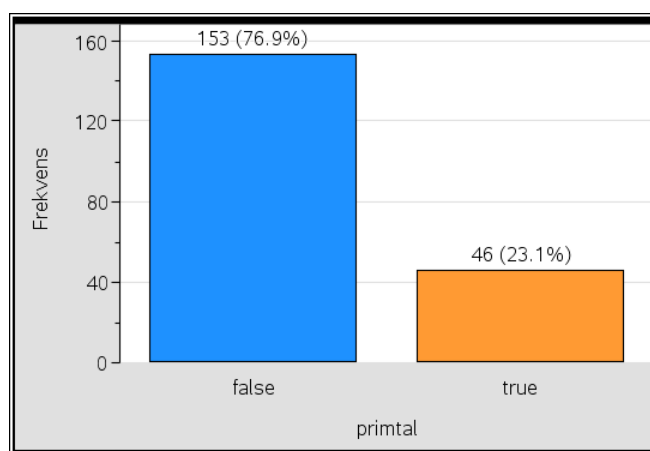
A	talen	B	faktorisering	C	D	E
1	2			2		
2	3			3		
3	4		2^2			
4	5			5		
5	6		2*3			
6	7			7		
7	8		2^3			

Hur många primtal finns det i olika intervall och hur tätt ligger de egentligen?

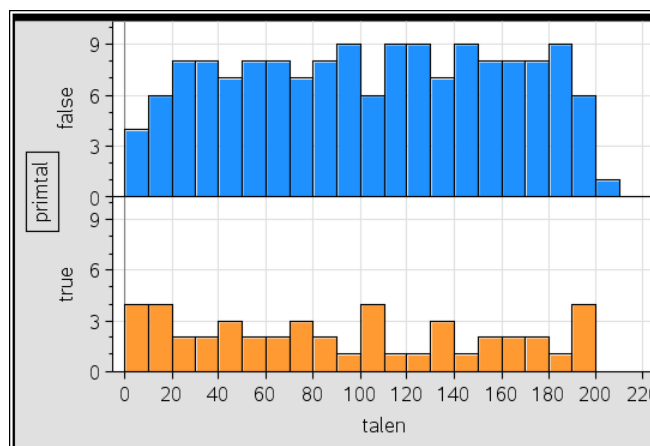
Vi ska nu införa en funktion till. Den heter *isPrime*. Beskrivning finns i Nspire-dokumentet. Så här blir det. Ge gärna kolumnen ett namn, t ex Primtal eller liknande.

	A	talen	B	faktorisering	C	D	E
1		2		2	true		
2		3		3	true		
3		4		2^2	false		
4		5		5	true		
5		6		2*3	false		
6		7		7	true		
7		8		2^3	false		

I appen Data&Statistik kan vi sedan rita stapeldiagram på data i kolumn C. Genom att visa Etiketter ser vi hur många primtal det finns bland de första 200 talen. Ca 23 % primtal alltså.

Man kan också rita ett sånt här diagram.

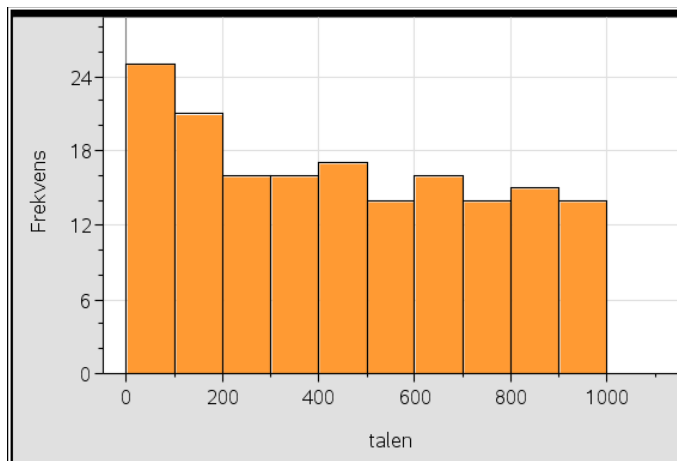
Diagrammet visar alltså antalet primtal/icke primtal i klasser med bredden 10 bland de första 200 talen. Klicka på någon stapel så ser du. Frekvensen har du på den lodräta axeln. Det finns några klasser där det bara finns ett primtal.

Problem2

Här gör vi en sortering som beskrivs i Nspire-dokumentet. Efter sorteringen tar vi bort alla "icke primtal" så att vi får en ren primtalslista.

A	talen	B	primtal	C	D	E
1	2	true				
2	3	true				
3	5	true				
4	7	true				
5	11	true				
6	13	true				
7	17	true				

Vi undersöker sedan antalet primtal i 10 st 100-klasser. Se nedan. Vilken slutsats kan man dra??

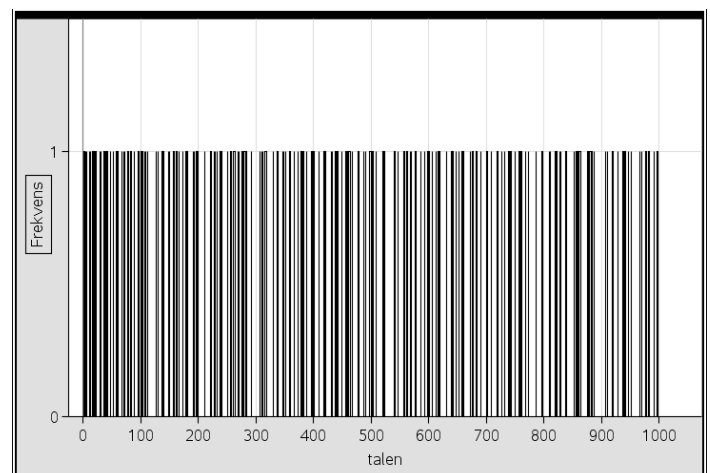

Diagrammet visar att primtalen kommer tätare i början. Och att det sedan blir allt glesare. För de första 1000 talen är det 17 % primtal och för de första 10 000 är det bara 12 %. Det går säkert att hitta hur stor andelen är för t ex den första miljonen osv. Det finns oerhört mycket skrivet om primtal på webben. Nedan ser vi en del av en lista med de 10 000 första primtalen. Vi har markerat tal fram till 997.

<https://www.google.se> is 104,729)
For more information on primes see <http://primes.utm.edu/>

2	3	5	7	11	13	17	19	23	29
31	37	41	43	47	53	59	61	67	71
73	79	83	89	97	101	103	107	109	113
127	131	137	139	149	151	157	163	167	173
179	181	191	193	197	199	211	223	227	229
233	239	241	251	257	263	269	271	277	281
283	293	307	311	313	317	331	337	347	349
353	359	367	373	379	383	389	397	401	409
419	421	431	433	439	443	449	457	461	463
467	479	487	491	499	503	509	521	523	541
547	557	563	569	571	577	587	593	599	601
607	613	617	619	631	641	643	647	653	659
661	673	677	683	691	701	709	719	727	733
739	743	751	757	761	769	773	787	797	809
811	821	823	827	829	839	853	857	859	863
877	881	883	887	907	911	919	929	937	941
947	953	967	971	977	983	991	997	1009	1013
1019	1021	1031	1033	1039	1049	1051	1061	1063	1069
1087	1091	1093	1097	1103	1109	1117	1123	1129	1151
1153	1163	1171	1181	1187	1193	1201	1213	1217	1223
1229	1231	1237	1249	1259	1277	1279	1283	1289	1291
1297	1301	1303	1307	1319	1321	1327	1361	1367	1373
1381	1399	1409	1423	1427	1429	1433	1439	1447	1451
1453	1459	1471	1481	1483	1487	1489	1493	1499	1511
1523	1531	1543	1549	1553	1559	1567	1571	1579	1583
1597	1601	1607	1609	1613	1619	1621	1627	1637	1657
1663	1667	1669	1693	1697	1699	1709	1721	1723	1733
1741	1747	1753	1759	1777	1783	1787	1789	1801	1811
1823	1831	1847	1861	1867	1871	1873	1877	1879	1889
1901	1907	1913	1931	1933	1949	1951	1973	1979	1987
1993	1997	1999	2003	2011	2017	2027	2029	2039	2053
2063	2069	2081	2083	2087	2089	2099	2111	2113	2129
2131	2137	2141	2143	2153	2161	2179	2203	2207	2213
2221	2237	2239	2243	2251	2267	2269	2273	2281	2287
2293	2297	2309	2311	2333	2339	2341	2347	2351	2357
2371	2377	2381	2383	2389	2393	2399	2411	2417	2423
2437	2441	2447	2459	2467	2473	2477	2503	2521	2531

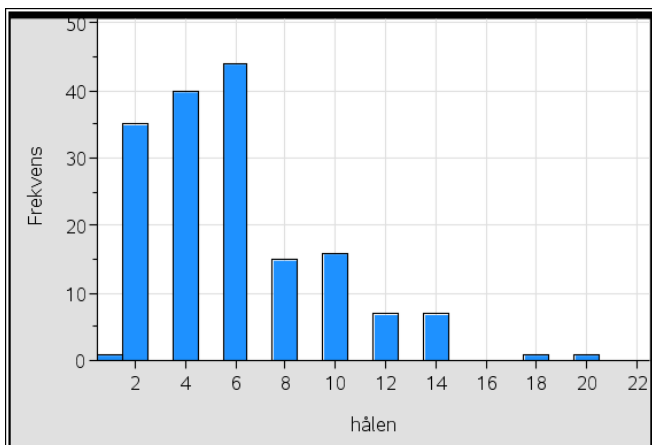
Här har vi plottat ett histogram(stapeldiagram) med alla primtal upp till 1000. Diagrammet ser ut som en streckkod och visar att det finns ställen där det klumpar ihop sig och ställen där det är gles. Gör det gärna på datorn så ser man det något bättre. Man ställer då in klassbredden till 1.

Vi har också tittat närmare på hålen, dvs intervall där det inte förekommer några primtal. Beräkningarna för data i kolumnen "hål" görs på samma sätt som i de andra beräkningarna.

	A talen	B primtal	C hålen	D	E
=					
1	2	true	1		
2	3	true	2		
3	5	true	2		
4	7	true	4		
5	11	true	2		
6	13	true	4		
7	17	true	2		

C1 = a2 - a1

Det finns ett ställe i listan där hålet är 20. Det betyder att det finns 19 tal i följd som inte är primtal. Var finns dessa tal och varför är alla håll *jämna* tal? Låt eleverna försöka genomföra ett bevis.

I aktiviteten har vi bifogat en Word-fil med primtal upp till 10 000. Talen ligger i flera spalter men om man markerar alla tal kan man direkt kopiera in dem i kalkylarket.

